

APIE ETNINĘ KULTŪRĄ¹

Kas yra etninė kultūra, kiek ji gyva?

Norbertas VĒLIUS: Etninės kultūros negalima atskirti nuo visos kultūros. Tai yra viena iš ryškiausių mūsų kultūros spalvų. Etninė kultūra kaip oras supa mus ir yra mumyse pačiuose. Mes jos nesuvokiam, kaip ir oro, kuriuo kvėpuojame.

Sunkoka ją apibrėžti. Manychiau, kad etninė kultūra yra mūsų visų, lietuvių, tarpusavio santykiai, santykiai brolio ir sesers, tėvo ir motinos, vaikaičio ir senelio, giminės ir kaimyno, santykiai su kitų genčių žmonėmis, kitataučiais, požiūris į aną, pomirtinį, pasaulį, į dievų ar Dievo pasaulį, – viso pasaulio supratimas. Tuo mes ir skiriamės, visa ta savo patirtimi, nuo kitų: nuo vokiečių ar prancūzų. Bet yra tokių gana ryškių etninės kultūros formų, kurias kaip pavyzdines galėtume nurodyti, – tai mūsų papročiai, ir ne tik kalendoriniai: Velykų, Kūčių, Kalėdų, Užgavėnių, šeimos: vestuvių, laidotuvių, krikštynų, bet ir kiti: bendravimo, vakarojimo. Kita gan ryški mūsų etninės kultūros sritis – liaudies, arba tradicinis, menas: dainos, pasakos, sakmės, muzika, šokiai, gražioji skulptūra, architektūra. Ir pagaliau etninė kultūra – tai mūsų senieji kaimiško kirpimo milelio drabužiai, maistas, sodybos, jų interjeras, landšaftas – tie senkeliai, želdiniai, kurie suformavo visą vaizdą. Pažiūrėkime išėję vakare, kaip atrodo mūsų kaimo horizontas: medžiai, įsirėžę į dangų, besileidžianti saulė, juk tie medžiai, sodybos suformuoti žmogaus rankų, jis sodino taip, kaip lietuvių prigimtis diktuoja, namas statytas taip, kaip mūsų patirtis liepia. Ir visa tai yra tradicinė tautinė etninė mūsų kultūra, pagaliau visas tautos patyrimas, beje, ir kaip dirbti žemę. Vėliau šitą patyrimą perėmė mokslai. Juk netgi mūsų politika, teisė, valstybinė teisė, be galo skiriasi nuo, tarkim, musulmonų, mūsų poelgiai, net Vyriausybės ar Seimo, yra kitokie nei prancūzų, vokiečių ar žydų. Ir taip yra dėl mūsų tradicinės, prigimtinės, tautinės arba etninės kultūros. Etninė kultūra ir dabar gyvuoja, ji reiškiasi per mokslą; per etninės kultūros, folkloristikos, mitologijos, etnologijos, kalbos ir kitus mokslus. Mes dabar studijuojame etninę kultūrą, ieškome jos dėsningumą, bet kai klausomasi mitologijos, etnologijos, folkloristikos paskaitų, nejučiom vėl grįžta ta etninė kultūra į mūsų širdis ir sielas, vėl mus apsupa. Netgi dabartinė krikščioniškoji mūsų pasaulėjauta kaip diena ir naktis skiriasi nuo tos pačios krikščioniškos pasaulėjautos, kuri apėmusi, pavyzdžiui, negrus ar Amerikos indėnus. Mes tą krikščionybę esame pakeitę, suderinę kai kuriuos savo dievų ir deivių kultus su krikščioniškaisiais kultais. Net nejausdami šito nesąmoningai gyvename tame etninės kultūros lauke. Bergždžios donkichoto pastangos būtų mėginti atsikratyti etninės kultūros įtakos ir pasidaryti grynu europiečiu ar grynu pasauliečiu. Tokio žmogaus nėra, kiekvienos tautos atstovas pirmiausia yra savos etninės kultūros skleidėjas. Mes susipažįstame su pasaulio išmintimi, patirtimi, menu, literatūra, bet patys kuriame tokį meną, tokią literatūrą, tokią architektūrą, kuri nudažyta mūsų etninės dvasios, kultūros spalva.

Kaip jūs apibūdintumėte kosmopolitą?

N. V.: Kosmopolitu galima vadinti žmogų, išmestą iš bendruomenės ir užaugusį gatvėje, ne tarp žmonių, o, sakyčiau, miške tarp vilkų, jo netgi neišmokysi Žmogiškai kalbėti. Kad ir kur žmogus augtų, kokioje kultūroje, jis nesąmoningai tą kultūrą įsisąmonina, nejučiom ima laikytis tam tikros etninės grupės normų, ir bendravimo, ir kultūros. Vienos tautos yra labai niveliuotos ir Europoje, ir visame pasaulyje, pavyzdžiui, Amerikos tauta susiformavo ne vienos genties kultūros ir mąstymo pagrindu, bet suvažiavus bėgliams užkariautojams iš viso pasaulio. Jų kultūra yra sumestinė, kaip į vakaronę sueina žmonės apsiavę klumpėmis, kurbėmis ir sumeta jas į kampą, taip čia yra sumestinė kultūra. Ji niveliuota, todėl labiau dvelkia kosmopolitizmu. Kosmopolitizmu pasižymi nutautę žmonės, kurie išvažiavę kitur užmiršta savo kalbą, patirtį; bendravimo normas, sąžinę, moralę. O kitos genties, kitos bendruomenės, į kurią savo noru ar prievarta būna įmesti, jie nespėja įsisąmoninti. Ir jie

¹ Ištraukos iš 1996 metų vasario 25 d. Lietuvos radijo laidos „Žodžiai į sielą“.

pakimba tarp dangaus ir žemės; kaip tas Tvardovskis, kuris nešamas į pragarą pragydo šventą giesmę ir išmestas tarp dangaus ir pragaro kybo Mėnulyje, taip ir tie kosmopolitai išmesti tarp kelių etninių kultūrų kybo. Ir dažniausiai, mano šventu įsitikinimu, tie kosmopolitai negali sukurti savitos, originalios, įdomios visoms tautoms kultūros, kadangi neturi savitumo.

Pamatas, sakykim, yra, bet galbūt namo nėra? Turiu omenyje, kad esama ženklų, jog mūsų etninė kultūra degraduoja.

N. V.: Negalima sakyti, kad degraduoja. Etninė kultūra gyvuoja, kaip ir visa mūsų kultūra, pagal savo griežtus dėsningumus. [...] Etninė kultūra ir dabar gyvuoja senosiomis savo formomis, bet vienos formos nyksta, apmiršta, pereina į kitas formas. Dabar mažiau yra grynų etninės kultūros raiškos formų. Ji labiau susipynusi su profesionaliąja mūsų kultūra. To perėjimo į kitą egzistencijos būvį nereikia laikyti degradavimu. Tarkim, literatūra vienokia buvo XII amžiuje, kitokia romantizmo, klasicizmo, modernizmo laikais, o dabar dar kitokia. Taip ir etninė kultūra – ji nyksta, keičiasi, yra atvira, o sakyti, kad ji degraduoja, jokių būdu nedrįsčiau. Drąsiau sakyčiau, kad civilizacija galbūt degraduoja, išsigimsta.

Dabar dažnokai sakoma, kad etninė kultūra turi pseudokultūros atspalvį.

N. V.: Man atrodo, kad šitaip kalba žmonės, kurie nesuvokia žodžių reikšmės. Mes jokių būdu negalime čia taikyti nei pseudokultūros, nei, anot kitų, elitinės kultūros. Tai savitas reiškinys, kuris yra kaip savitas medis. Aš pseudokultūrą suprantu kaip civilizacijos priešybę etninei kultūrai, atneštą į mūsų visuomenę, besimaivančią, keliaklupsčiaujančią prieš madingą Vakarų Europos ir Rytų Europos kultūrą. Pornografiniai filmai, beskonė muzika, kuri ištisai skamba ir per mūsų radiją, ir per televiziją, prasta literatūra, žemo lygio menas – kičas ir t. t. – visa tai priešybė etninei kultūrai. Čia yra civilizacijos, tos profesinės kultūros, atmatos, kurios braunasi į mūsų sielą ir gyvenimą. Ir brausis, jei mes neuždarysime savo vartų.

Kaip, jūsų manymu, reikėtų ugdyti savo pasaulėjautą, koreguoti, kad gyvenimas būtų kuo harmoningesnis?

N. V.: Pirmiausia žmogus pats turi rasti savo dvasios harmoniją, suprasti, kas moralu, sveika, gražu, ir tos dvasinės tobulybės siekti. Nesąmoningai siekdami to, kas tauru, gražu, kas taurina mūsų prigimtį, mes tuos dalykus rasime etninėje kultūroje, ir savaime mūsų širdis palinks į etninę kultūrą. Etninė kultūra, kaip ir visa kultūra, yra nesąmoningas srautas, kaip kad medis išauga toks, kokia buvo sėkla, ir jį sunkoka pakreipti. Bet mes puikiai žinome, kad Vyriausybė, kadangi jos rankose lėšos, skatindama vienos kultūros sritis, daugiau jas finansuodama, gali padėti joms klestėti. Aš manyčiau, kad jei Vyriausybės politika būtų protinga, siektų mūsų dvasios darnos, stengtųsi, kad per radiją, televiziją, spaudą ir knygas į žmonių širdis, sielą, rankas pakliūtų tik didelės vertybės, tai turėtų truputį normuoti, palaikyti tas etninės kultūros formas, kurios šiandien gyvos mūsų širdyse, skatinti, kad etninė kultūra kaip kultūros paveldas būtų renkama, saugojama, gražinama žmonėms.

Kokius svarbiausius lietuvių bruožus jūs išskirtumėte?

N. V.: Tai sunkiausias klausimas, kadangi daugelis mūsų, ypač lietuvių ir giminaičių baltų, elgsenos bruožų labai archajiški. Mes nejaučiame, jog elgiamės taip, kaip elgdavosi mūsų protėviai. Vienas iš ryškiausių bruožų – mūsų, ir paprastų žmonių, ir inteligentų, tradicijos meilė. Vis dėlto mes, palyginti su Europos tautomis, visas tradicijas geriau išlaikėme. Gal tai mūsų privalumas, bet kartu ir skausmas, sunkios politinės, ekonominės sąlygos vertė mus tai daryti. Bet tai yra mūsų savitumas. O jei imtume konkrečiau, tai lietuviai labai senoviškai, artimai, šeimyniškai bendrauja su visais savo artimaisiais, šeimos nariais, giminėmis, netgi, sakyčiau, lietuvis su lietuviu. Argi čia ne tas pirmykščio bendruomeninio gyvenimo kraujo šauksmas, kuris yra mūsų sąjmonėje? Koks artimas bendravimas su mirusiaisiais, kokia pagarba mirusiesiems! Mes gyvename mirusiųjų gyvenimą, mes būtinai norime, kad jie būtų palaidoti čia pat, netolimame kaimo kalnelyje. Kai buvo įvesta krikščionybė, lietuviai nenorėjo mirusiųjų laidoti prie bažnyčios, o norėjo laidoti savo kapinaitėse. Tos kapinaitės yra namų dalis. Atgimimo laikais ištisi būriai lietuvių važinėjo po Sibirą, rinko savo protėvių kaulėlius ir su tokiais vargais lėktuvais gabeno, laidojo čia, tarsi kartu ten būtų ir jų sielos, dvasios, o ne kur nors rojuje ar skastykloje, būtent kartu su tais mirusiaisiais. Mes prašom mirusiųjų palaimos,

gyvenimo, jiems meldžiamės, juos sudieviname, tik gerą žodžio prasmę. Mūsų lietuviška krikščionybė irgi turi įgavusi labai ryškų lietuvišką, baltišką bruožą.

Kalbėjote apie bendruomenės kraujo ryšį, bet dabar ryšys trūkinėja, nyksta pagrindinis būties principas.

N. V.: Be abejo. Visame pasaulyje keičiasi žmonių bendravimo normos, etika, moralė. Vis dėlto man atrodo, kad žmonės blogėja. Tada, kai žmonės laikėsi etninio bendravimo normų, kai tai buvo privalu, kai buvo pasmerkiamos bendruomenės už normų pažeidimą, tada labiau klestėjo dora, savitarpio susiklausymas, gražesnė buvo moralė. Ir nors keista, kai mes tapome krikščionimis ir kai dabar beveik visas pasaulis krikščioniškas arba išpažįsta kitas oficialias religijas: ar judėjų, ar musulmonų, ar budistų, žmonės tampa prastesni, kadangi įsigali civilizacijos sugadintas žmogus, nebesilaikantis prigimtinių normų, todėl etninės kultūros normos, bendruomeniniai saitai trūkinėja. Bet man atrodo, kad nereikėtų per daug kelti paniką, viską išpūsti. Skaudu, jei sūnus nužudo tėvą, brolis pasikėsina prieš sesę arba giminaitis prieš giminaitį, lietuvis prieš lietuvi, bet yra šimtus tūkstančių kartų daugiau gražių pavyzdžių, kai brolis dėl brolio aukojasi, miršta, kai lietuvis už lietuvių ėjo į Sibirą, kentėjo, ėjo į kalėjimus, ir dabar kenčia aukojasi. Bet kadangi ir spauda, ir televizija aprašo pavienius žiaurios įvykius, o nutyli daugybę gerų įvykių, tai mums susidaro įspūdis, kad gyvename nusikaltėlių pasaulyje. Taip nėra, juk visi mano bičiuliai, mokslo draugai, dauguma studentų, giminaičių yra dori žmonės. Tik atsiranda vienas kitas nukrypėlis, dvasinis nukrypėlis ar iškrypėlis. Mūsų gyvenimas dabar be galo sudėtingas, margas, bet dorų piliečių pareiga suprasti, ką gero, savito, kas išskiria mus iš kitų tautų, mes paveldėjome iš praeities, kur yra mūsų stiprybė, ir laikytis to, kas šitoje etninėje kultūroje pažangu, modernu. Etninis paveldas turi nuostabią savybę nuolat atsinaujinti.

Ar jūs jaučiate harmoniją?

N. V.: Žinoma, jaučiu, bet tik tiek, kiek gali jausti dabartinis žmogus, plėšomas prieštaravimų, civilizacijos, kuri yra pažengusi labai toli į šalį nuo žmogaus prigimties. Mūsų gyvenimo būdas apskritai dvilypis. Aš, kaip ir visi, nesu jokia išimtis, bet nejaučiu, kad etninė kultūra sukeltų prieštaravimų žmogaus viduje esančiai kitai kultūros daliai, profesionaliai kultūrai, kadangi visa žmogaus patirtis, įgytos filosofinės, literatūros žinios – viskas, ką mes įgyjame, yra „suvirškinama“, perdirbama mūsų individualybės. O mūsų individualybė ir mumyse esantis nesąmoningas mąstymo elementas, abibendrinimo, analizės galia – viskas yra prigimties, tradicijų nulemta. Visa kultūra, kurią gauname iš šalies, yra perdirbama pagal mūsų prigimtį, laikantis etninės prigimties principų.

Ar etninės vertybės padeda jums gyvenime orientuotis?

N. V.: Nepaprastai padeda. Aš niekada nesuabejojau dėl savo darbo, pasirinkimo, santykių su žmonėmis, su dieviškuoju pasauliu, kadangi, ačiū Dievui ir šeimai, manyje esantis etninės kultūros paveldas yra labai stiprus. Etninė kultūra pateikia žmogui modelį, kaip reikia gyventi, apibendrina visą žmogaus patyrimą. O dabartinis patyrimas žmogų išblaško, kadangi apimti visus mokslo laimėjimus, visa tai, kas ateina pas mus iš šalies, ir tuo vadovaujantis sukurti savo pasaulėjautą yra gerokai sunkiau. Dabartinė kultūra yra išskaidyta kultūra, o etninė kultūra – sukaupta kultūra. Ji tokį sukaupimą modelį siūlo žmogui: ir kaip elgtis šeimoje, ir bendruomenėje, ir valstybėje, ir visur. Aš to laikiausi ir, ačiū Dievui, per daug neklysdavau.

Iš kur jūs kilęs?

N. V.: Aš kilęs iš pačios Žemaitijos glūdumos, iš pačių gelmių, iš tų Žemaitijos aukštumų, kurios buvo atspara prieš kryžiuočius, kurios atlaikė visą tą kovų metą, ir kur tiek daug piliakalnių, tiek daug padavimų apie kiekvieną piliakalnį, ežerą, daubą, kur žmonės tiek daug mokėjo ir dabar dar moka pasakų bei dainų. Tai gražus Gulbių kaimas. O apylinkė kadaise buvo Giminių. O žmonės senieji sakydavo, kad toks pavadinimas nuo gervės, kad ten būdavę daug gervių, o rajonas – Šilalės, ir vėl matot – šilas – Šilalės rajonas. Tame kampe ir turbūt visoje Žemaitijoje dar labai stipri etninė kultūra. Mieste gyvenu jau daugiau kaip trisdešimt metų, ir jis manęs per daug nepaveikė. Mieste įgijau visas kultūros vertybes, išsilavinimą, bet mano pažiūrų jis turbūt nė kiek nepakeitė.

Ar labai pasiilgstate senųjų kaimo žmonių?

N. V.: Labai pasiilgstu, bet aš iki pat šiol beveik visas vasaras praleisdavau kaime tarp žmonių rinkdamas tautosaką, organizuodamas ekspedicijas, jose dalyvaudamas, o ir šiaip būnu kaime su

žmonėmis.

Ką jūs sapnuojate? Ar jūsų sapnai kuo nors ypatingi?

N. V.: Aš visada sapnuoju savo gimtąjį kaimą, ten, kur nors prie torpynių, daubų, upelių, kalnelių. Arba dar sapnuoju kažkokius tolimus dar gražesnius laukus, architektūrinius statinius, kur yra dargi didesnė palaima negu toje tėviškėje.

Norbertas Vėlius, sudarė Irena Seliukaitė ir Perla Vitkuvienė, Vilnius: Mintis, 1999, p. 393–400.